

1. Úvod

Člověk je bytost kulturní, společenská i přírodní. Působí na něj jak přírodní zákonitosti, tak i zákonitosti společnosti. Dlouhodobé spory jsou vedeny zejména o tom, zda člověk je limitován svými geny (biologický determinismus) nebo je důležitější prostředí a výchova (kulturní determinismus). V mé práci se budu zabývat determinismem biologickým, a to jednak z pohledu historického vývoje, ale i z pohledu současného.

2. Literární rešerše

Determinismus lze charakterizovat jako filosofické přesvědčení o tom, že všechny události nebo stavy věcí se dějí v důsledku událostí a stavů, které nemohly způsobit nic jiného, tedy jsou vzájemně podmíněné.¹⁾ Počátky determinismu se objevují poprvé zhruba v pátém století př. n. l. Lidé, kteří byli příznivci této myšlenky, byli hlavně atomisté Democritus a Lucippus. Ti věřili, že vesmír je čistě mechanistický. To znamená, že všechny jevy se snažili vysvětlit pomocí zákonů mechaniky.

Následně byl biologický determinismus prezentován hlavně Descartesem (1596-1650) a upřednostňoval dědičné a vrozené schopnosti, kdy podle jeho teorie není člověk příliš flexibilní a i při důsledné výchově se navrátí k přirozenému. Opakem biologického determinismu je kulturní determinismus, ten tvrdí, že člověka utváří výchova.

2.1. Vznik a vývoj biologického determinismu

Hlavní spory o tom, co člověka opravdu určuje je kontroverze nature (dědičné a vrozené vlastnosti) a nurture (výchova, kultura, prostředí). Tento spor se řešil hlavně v 17. století, kdy byl reprezentován dvěma filosofickými směry, a to konkrétně racionalismem a empirismem. Racionalisté jsou na rozdíl od empiristů přesvědčeni, že poznání dosáhneme pouze díky apriorním předpokladům, které není možné odvodit pouze ze smyslové zkušenosti. Základním výrokem racionalismu je výrok Descartese „Myslím, tedy jsem“.²⁾ Empiristé smýšlejí naprosto opačně a to tak, že za jedinou možnost poznání považují smyslové zkušenosti. Reálné pro ně vůbec nejsou věci, jako takové, ale jen vjemy daných věcí a nelze dle nich dokázat existenci předmětného světa. Mysl je dle empiristů nepopsaná dR a ta je formována smyslovou zkušeností.

Na počátku 20. století začal v Evropě převládat příklon k biologickému determinismu. Představitelé biologického determinismu se ve 30. letech tohoto století rekrutovali z následovníků racionalismu. Podporovali vliv vrozených vlastností na lidské sociální i kulturní aktivity a zdůrazňovali, že enkulturace, která zahrnuje socializaci a adaptaci jedince na danou kulturu, je pevnou součástí procesu ontogeneze, který je podmíněný programem genetickým. Teze biologického determinismu pak byly posléze zkompromitovány zejména německými badateli aktivními před druhou světovou válkou, kteří kladli důraz na vrozenost a neměnnost specifických vzorů chování a hodnot v jednotlivých kulturách. Těžiště kvalitativních rozdílů mezi odlišnými kulturami bylo hledáno v biologii. Tento názor vyvrcholil v eugeniku, která předpokládá, že pokud selektujeme sociální simulaci přírodní výběr a přizpůsobíme preferovaný kulturní vzor, můžeme značně zušlechtit lidskou populaci.

2.1.1. Zneužití biologického determinismu Hitlerem

V období expanze německého národního socialismu měla eugenika celkem jednoduchou formu, byla založena na nadřazenosti árijské rasy nad ostatními rasami. Nacisté čerpali z evropského rasismu a moderního antisemitismu, který se vyvinul v 2. pol. 19. století z teorie o potřebě udržování čistoty rasy, které byly podporovány nejen v Německu. Role hlavního nepřítele byla přisouzena Židům, které bylo třeba eliminovat. Židé jsou podle Hitlera podřadný národ, který parazituje na árijských národech. Smyšlenky o mezinárodním spiknutí Židů, jenž podle Hitlera mělo za účel ovládnutí národů, které posléze budou otroky Židů měly velký vliv na celkový náhled na Židy nejen v Německu. Hitler Židy považoval za parazity, kteří nemají svou vlastní kulturu a chybí jim také tvůrčí vlastnosti. Jejich náboženství je podle jeho názoru zcela prosté jakékoliv víry v posmrtný život.³⁾ Židé jsou strůjcem lichvy, nemravného umění, mají na svědomí prostituci, obchod s lidmi a mají nejsilněji vyvinutý pud sebezáchovy, neboť žádný jiný národ nepřestál tolik pogromů bez následků.⁴⁾ Německý národ je podle militantních národních socialistů oprávněn jako jediný k vládě nad ostatními národy. Němci jsou dle Hitlera tvůrčí, což byl jeho zásadní argument, dále jsou ztělesněním mužnosti a charakteru.

Nacisté hledali metodu, jak na základě tělesných znaků rozeznat různé rasy. Měřili mj. sklon lebky, složení krve, ale nic se neprokázalo jako vhodné k interpretaci pro oprávněnost nadřazení německé rasy nad ostatní rasy. Nacisté tak nakonec převzali myšlenky Darwina, který tvrdil, že v přírodě přežívají jen organismy, které se dokážou nejlépe přizpůsobit. Němci toto přenesli na národy. Ve své knize *Mein Kampf* zveřejnil Hitler vlastní ideologii, kde představuje Německo jako nadřazený národ, pro který je vzhledem k jeho budoucí expanzi nutné vybojovat prostor na východě. Po vítězství německého národa a pod vedením vůdce bude založena neporazitelná říše, v níž německá rasa rozvine svou tvůrčí schopnost. Spousta moderních nacionalistů a antisemitů sdíleli nacistický názor, že národ jako organismus musí být zbaven nepřátel. Nacisté se považovali za lékaře, kteří vyléčí společnost. Jak už bylo řečeno, hlavním nepřítelem byli Židé. Po první světové válce se v Německu šířila víra, že prohru způsobila levice a Židé, hlavně jejich zrada. V programu NSDAP z roku 1920 se žádá zrušení mírového uspořádání a přičlenění všech Němců k Německu. Program chce, aby státními občany byli jen soukmenovci. Soukmenovci mohou být pouze Němci.

Výše uvedené idey na základě biologického determinismu však zastávali hlavně nacisté. Většina vědců, kteří se zabývali biologickým determinismem, neměla k takové ideologické deformaci blízko. Ideologie německého národního socialismu je jasným příkladem zneužití vědy.

2.1.2. Analytická psychologie - Freud, Jung

Za jiné představitele biologického determinismu této doby považujeme Sigmunda Freuda a Carla Gustava Junga. Freud definoval pohled na člověka pomocí tří rovin, které rovněž vždy fungují ve vzájemných vztazích, souhře i součinnosti:

- id – je pudová tendence pracující na přirozených principech biologických. Jedná se o dobro příjemné, tedy subjektivní dobro – to, co těší;
- ego – centrální řídicí instance psychiky, má sebezáchovnou funkci, hledá dobro užitečné, neboli dobro objektivní – tedy to, co prospívá
- superego – „osobní morálka jedince obsahující svědomí a ideály, zajišťující dobro vznešené tedy sociální, vztahové neboli mravní dobro – to, co slouží ke cti, vzniká na základě postupného zvnitřňování autorit, jejich příkazů a zákazů. Analytická psychologie dle Junga má respekt ke všem

povahám člověka, neomezuje se na určité psychologické typy. Osobnost člověka se vyvíjí po celý průběh života z velmi těžko znatelných zárodečných vloh. Ale kdo opravdu jsme, ukážou až naše činy. Lidé jsou jako Slunce, které živí život na Zemi a plodí všelicos krásného, zvláštního i zlého; jsou jako matky, které nosí v lůně štěstí i hoře, o kterých nic nevědí. Zprvu nevíme, jaké činy nebo zločiny, jaký osud, jaké dobro a jaké zlo v sobě máme: a teprve podzim vyjeví, co zplodilo jaro, a teprve večer bude jasné, co ráno začalo.⁵⁾

3. Současnost biologického determinismu

V Americe na počátku 20. století vzniká antropologie, která zdůrazňuje pluralitu a vymezuje se proti nadřazenosti. Hlavní představitelé jsou: Franz Boas, Margaret Meadová. Zakladatelé americké kulturní antropologie odmítali vliv genů na člověka a prezentovali kulturní determinismus. Po druhé světové válce nastal i v Evropě odklon od biologického determinismu hanebně zneužitý Hitlerem a klíčový vliv měl kulturní determinismus. Ten je zároveň charakteristický pro totalitní režimy. Kulturní determinismus a jeho principy stály za rozvojem behaviorismu, který tvrdí, že vše je otázka výchovy a všechno, co člověka dokážeme naučit, ho dokážeme i odnaučit.

Mezi hlavní představitele behaviorismu patří Burrhus Frederic Skinner, který vysvětloval tzv. operantní podmiňování, tedy jednoduše učení na základě spontánních reakcí člověka. Skinner např. definoval pojmy pozitivního a negativního zpevňování. To znamená, že je možné podmiňovat pozitivně, takže například odměnou a negativně např. trestem. Dále Skinner definoval tzv. programové učení, tedy vliv výchovy a učení, který podle Skinnera potvrzuje případ, kdy jednobuněčná dvojčata se stejným genetickým vybavením se rozvinula díky výchově v různém prostředí s odlišnými vlastnostmi. Skinner je také autorem několika kontroverzních děl, jako je např. Analýza chování, kde navrhoval rozšířené používání psychologických technik změny chování, hlavně pak operantní podmiňování s cílem zlepšení společnosti.

S výrazným rozvojem přírodních věd po polovině 20. století došlo ovšem opět k vzestupu vlivu biologického determinismu, jedním ze směrů kterým se biologický determinismus ubíral byla i sociobiologie. Její hlavní teze spočívá v tom, že lidská mysl a společnost jsou podmíněny sklony a omezeními vytvořenými přírodním výběrem v průběhu evoluce stejným způsobem jako v živočišných společenstvích. Přesvědčivé důkazy z bouřlivě se rozvíjejícího ponechávalo jen málo pochyb o tom, že značná část základních rysů lidského sociálního chování má právě genetický základ. A tak se zakladatel sociobiologie Wilson pokusil ve své době o takřka nemožné: prozkoumat důsledky genetické evoluce ve všech projevech sociálního chování lidí, počínaje sexuálními postoji a konče organizací lidských společenství.

3.1. Sociobiologie

Sociobiologie využívá biologických principů k vysvětlování sociálních činností všech živočichů a hlavně člověka. Zakladatel sociobiologie Edward Wilson vysvětluje na pozadí genetické dědičnosti jevy jako je hypergamie, nebo náboženství. Na základě teorie přežití vysvětluje Wilson i hypergamii, kdy se matky se snaží o to, aby jejich děti měly co nejlepší podmínky pro růst a vývoj.

Genetické kontrole podle Wilsona podléhá i lidská mimika. Při pokusu ukázali antropologové domorodcům z Nové Guineje fotografie Američanů. Na různých fotografiích byly tváře, které vyjadřovali strach, radost nebo překvapení. Domorodci po zkoumání těchto fotografií rozeznali

zobrazené pocity.

Sociobiologie také dokazuje, že sociální odlišnost muže a ženy je součástí našeho biologického vybavení. Genetický základ této odlišnosti si lidský rod nese od doby, kdy muži lovili, a ženy pečovaly o děti.

4. Diskuse se čtenářem

Pokud vezmeme v potaz čistě jen biologický determinismus, můžeme říci, lidé jsou pouhé biologické stroje, které utváří rozhodnutí jen na základě přírodních zákonů. Tím nemohou svá konání a rozhodnutí změnit.

V diskuzi o biologickém determinismu často dojde na téma zločinu. Pokud by platil biologický determinismus bez výhrad, nikdo nemá žádné právo odsoudit zločince. Chování a hlavně daný čin, který z člověka udělá zločince je totiž pouze výsledkem jeho genetické výbavy. Trest pro zločince pak plní pouze funkci pro oběti jeho činů. Pokud by ve společnosti platil biologický determinismus bez výhrad, mohlo by začít docházet k tomu, že sama společnost by nevěděla, kdo je pro ni přítěží a kdo naopak není. Tyto a mnohé jiné diskuse jsou regulérní filozofické otázky, neboť čistý biologický determinismus se nezabývá morálkou nebo etikou ve společnosti. Čistý biologický determinismus nepřipouští volbu, máš určitou genetickou výbavu, proto konáš tak, jak konáš, nemáš na vybranou. Oproti tomu morálně zodpovědný člověk má možnost volby. Kdyby tuto možnost neměl, přestal by se chovat morálně, což by mohlo mít za následek až zánik celé civilizace! Nebo oblast genového inženýrství. Vědci stále objevují nové a nové geny zodpovědné za určité nemoci.

Kdybychom připustili biologickou determinaci bez výhrad, zcela jistě by naše společnost mohla přijít na to, že je dobré požadovat určitý genetický odhad nenarozeného embrya. Když by tento genetický odhad vyšel tak, že by nenarozený plod byl například diabetik, či celiak, mohly by i tyto předpoklady civilizačních nemocí způsobit, že rodiče by byly vystaveny tlaku na přerušení těhotenství. Nemluvím o možnosti výběru pohlaví preferovaného určitými kulturami. Možná by náš zaměstnavatel či zdravotní pojišťovna před uzavřením smlouvy také mohly považovat za nutné nechat si prověřit naše geny, aby naše případné nemoci nezatěžovali jejich rozpočet. Možná se to zdá absurdní, ale možná při hlubším zamyšlení nepravděpodobné. Je vidět, že tato diskuse má podstatně hlubší téma, a je na ní v budoucnu závislý osud náš všech.

5. Kritické zhodnocení

Na základě získaných znalostí se domnívám, že při klasickém sporu příroda versus kultura, má podle mého názoru navrch příroda, resp. biologický determinismus, ovšem v umírněné formě. Domnívám se, že genetická výbava člověka je natolik zásadní, že její významné ovlivňování kulturními podmínkami není možné. Jak jsem zmínil v předchozí kapitole - výzkum v oblasti genového inženýrství jde neustále kupředu, stále se objevují nové skutečnosti, které zvyšují význam biologických determinant u člověka. Navíc globalizací světa se snižuje význam jednotlivých kultur. V tomto kontextu, pokud by převažovala kulturní determinace, pak by se ztrácela variabilita světa, pokud převažuje biologická determinace člověka, pak se o různorodost světa nemusíme bát.

6. Seznam literatury

BARTÁK, J. a kol. *Encyklopedický slovník*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993. 1253 s. ISBN 80-207-0438-8

DESCARTES, René. *Principy filozofie: výbor doplněný dvěma Descartovými dopisy Alžbětě Falcké*. Praha: Filosofia, 1998. 189 s. ISBN 80-7007-112-5

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II., 2009. 507 s. ISBN 80-86355-26-8

JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. 277 s. ISBN 80-200-0543-9

Počet shlédnutí: 87

¹⁾

BARTÁK, J. a kol. *Encyklopedický slovník*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993. 225 s. ISBN 80-207-0438-8

²⁾

DESCARTES, René. *Principy filozofie: výbor doplněný dvěma Descartovými dopisy Alžbětě Falcké*. Praha: Filosofia, 1998. 17 s. ISBN 80-7007-112-5

³⁾ ⁴⁾

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II., 2009. 222 s. ISBN 80-86355-26-8

⁵⁾

JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. 227 s. ISBN 80-200-0543-9

From:

<https://www.hks.re/wiki/> - **Hospodářská a kulturní studia (HKS)**

Permanent link:

https://www.hks.re/wiki/2015:biologicky_determinismus

Last update: **29/05/2024 19:35**

